

ХРОНОΣ

Церковно-исторический альманах

Под общим редакционным руководством А.В. Слесарева

Основан в 2013 году

№ 6

Минск
2018

УДК 27-9 (059)
ББК 86.372
Х94

*Рекомендовано к публикации Издательским советом
Белорусской Православной Церкви
ИС Б19-901-0003*

*Рекомендовано к изданию кафедрой церковной истории
и церковно-практических дисциплин Минской духовной академии
(Протокол № 5 от 23.12.2018)*

*Альманах включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ),
договор № 39-01/2017 от 25.01.2017 г.*

*Альманах включен в Общечерковный перечень рецензируемых изданий,
в которых должны публиковаться результаты исследований соискателей
церковных ученых степеней доктора богословия, доктора церковной
истории и кандидата богословия. 09.03.2017 г.*

Редакционная коллегия

Слесарев А.В. (гл. ред.), Веремеев С.Ф., Горный А.С., Гронский А.Д.,
protoиерей Федор Кривонос, Микульский Ю.Н., Стренковский С.П.,
иерей Гордей Щеглов

X94 **ХРОНОΣ. Церковно-исторический альманах. № 6 / Гл. ред. А.В. Слесарев.** – Минск : Изд-во Минской духовной академии, 2018. – 277 с. : ил.
ISSN 2519-8122

Церковно-исторический альманах «ХРОНОΣ» ориентирован на публикацию материалов научных исследований по истории Православия и Христианской Церкви в целом. Издание адресовано историкам, краеведам, преподавателям духовных и светских учебных заведений, студентам, учащимся, а также всем интересующимся вопросами конфессиональной истории.

Мнение авторов статей может не совпадать с мнением редакционной коллегии.

**УДК 27-9 (059)
ББК 86.372**

ISSN 2519-8122

© Коллектив авторов, 2018.

© Оформление. Издательство Минской духовной академии, 2018.

Беларусізацыя Праваслаўнай Царквы ў міжваенны перыяд: дакументы і матэрыялы

Частка 2

У артыкуле аналізу юцца і друкуюцца дакументы і матэрыялы аб гісторыі беларусізацыі Праваслаўнай Царквы ў міжваенны перыяд. Дзякуючы гэтым дакументам можна прасачыць асаблівасці паўсядзённай практыкі выкарыстання беларускай мовы ў царкоўным жыцці Заходняй Беларусі, вызначыць асноўныя тэарэтычныя погляды, якія існавалі сярод беларускай інтэлігенцыі і духавенства адносна пытання выкарыстання беларускай мовы ў царкве. Апублікованыя матэрыялы будуць карыснымі для гісторыкаў, навучэнцаў, усіх тых, хто цікавіцца гісторыяй Праваслаўнай Царквы на Беларусі.

Ключавыя слова: беларусізацыя, беларускі нацыянальны рух, Вільня, Заходняя Беларусь, Праваслаўная Царква.

Дадзеная частка з'яўляецца працягам публікацыі дакументаў і матэрыялаў па гісторыі беларусізацыі Праваслаўнай Царквы ў Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд, якія былі апублікованы ў № 5 «Хронаса» за 2017 г.

У ёй змешчаны карэспандэнцыі і іншыя матэрыялы з заходнебеларускага перыядычнага друку, ў якіх розным чынам закраналася праблема выкарыстання беларускай мовы ў паўсядзённай царкоўнай практыцы.

Публікацыя і заўвагі А.С. Горнага

№ 1
Рэзалюцыя Беларускай канферэнцыі ў Вільні,
1918 г.

Аб беларускай мове ў праваслаўнай царкве

Аб беларускай мове ў царкве Беларуская Конфэрэнція ў Вільні¹ 5 студня сёл[етняга] г[ода] вынесла аднагалосна гэткую рэзалюцыю

«Конфэрэнція дамагаецца:

- 1) Каб праваслаўные съвяшчэннікі ў пропаведзях ужывалі не расейскай, а беларускай мовы.
- 2) Каб былі аткрыты нанова праваслаўные духоўные семінары і каб навучанье ў семінарыях адбывалось ў беларускай мове.
- 3) Каб на кошт эпархій была арганізавана камісія дзеля перакладу на беларускую мову набожных кніг што друковаліся дагэтуль па расейску, і надрукаваньня іх».

Крыніца: Гоман. 1918. 19 лютага. № 14. С. 2.

№ 2
Карэспандэнцыя з газеты «Гоман»,
1918 г.

Беларускі рух сярод праваслаунага духовенства

«Б. Вед» пішуць: «Паміж беларускага духовенства, што так рвалася да цэнтра, пачынае зъяўляцца ўсё балей і балей асоб, каторыя пазнаюць, што не аднай толькі цягай да Масквы трэба паддзержаваць тут на месцы праваслаўе, але што канечна патрэбна ўдзяліць у царкве месца і ўвагі мясцоваму жыццю, каторае дамагаецца да сябе некаторага "прытарнаваньня".

¹ Беларуская канферэнцыя адбывалася ў Вільні 25-28 студзеня 1918 г. У выніку працы канферэнцыі была ўтворана Віленская Беларуская Рада.

Да лічбы мясцовых асаблівасцяў трэба залічыць беларускую мову, што нядаўна так пільна выкаранялася і абміналася. З мовы і пачалі піонэры беларускай ідэі з паміж беларускага праваслаўнага духавенства. У цэлым съязгу прыходаў пачаліся проповедзі на беларускай мове, каторыя народ прымае з вялікай радасцю. Спраба з чытаньнем у беларускай мове малітваў паказала, што малітва, прачытаная ў роднай мове, ёсьць для верных, каторыя дагэтуль мэханічна навучваліся незразумелых слоў – шчырым адкрыццём.

Асабліва трэба зазначыць работу ў гэтым кірунку о. Андрэя Корніловіча, съяшч. Хонойскай² царквы, Вялейскага павету, като-ры ўклаў цэлы зборнік проповедзяў у беларускай мове, і работу о. Іонна Хруцкага, дыякана Лебедзеўскай царквы, Вялейскага павету, каторы шмат працуе над аб'ясняньнем малітваў з перакладам іх з славянскай мовы на беларускую, карыстаючыся зборнікамі маліт-ваў у беларускай мове съв. Романова і Чэльцова.

Вітаючы добрыя пачаткі гэтых съяшчэннікаў, мы ня можам не пажадаць, каб іх запраўды паstryрская работа знайшла самы жывы водклік і магчыма вялікшую лічбу прыхільнікаў сярод мясцовага, як праваслаўнага, так і каталіцкага духавенства, бо толькі родная мова патрапіць зрабіць зразумелымі народу проповедзі і малітвы і толькі яна разбудзіць у душы лепшыя ўчуцьці і вышэй падыме мораль-насць, што так упала ў вайну».

Крыніца: Гоман. 1918. 29 каstryчніка. № 85. С. 2.

№ 3

**Карэспандэнцыя з газеты «Беларусь»,
1920 г.**

Беларускае пытаньне на зъезде праваслаўнага духавенства

Мы ўжо пісалі, што на зъезде праваслаўнага духавенства ў Мен-ску між іншымі пытаннямі, будзе разглядацца пытаньне аб адносі-

² Так у тэксле. Насамрэч маецца на ўзвaze царква ў мяст. Хажова (цяпер Маладзе-чанскі раён Мінскай вобласці).

нах праваслаўнага духавенства да беларускага нацыянальнага руху. Пры вырашэньні гэтага пытаньня зъезд разьдзяліўся на два праціўных лягэры – сялянскіе съвяшчэннікі, як маючыя больш беспасрэдных зносін з народнымі масамі і такім чынам, разумеючыя, як можна палепшыць долю нашага селяніна, стаялі за тое, каб прыняць учасьце ў беларускім нацыянальнім руху і пры сваей культурна-асветнай працы карыстацца беларуска моваю, а другі лягэр, яўна русыфікатарскі, стаяў проці ўсяго гэтага. Актыўнымі антыбеларускімі опозыцыянарамі былі два члены зъезду – сыв. Ачапоўскі і Пакроўскі, каторым удалося ўзбударажыць проціў беларусаў некаторую часць духавенства.

Дзякуючы іх стараньням і інtryгам, спрэчкі пры вырашэньні беларускага пытаньня прынялі такі сумбурныя харктар, што прыняць аб ім пэўную рэзалюцыю зъезду было немагчыма.

Крыніца: Беларусь. 1920. 19 чэрвеня. № 130. С. 3.

№ 4
Карэспандэнцыя з газеты «Наша думка»,
1921 г.

Вот табе на?!

Начальнік району у м. Ілья³, Вілейск. павету зъвярнуў тутэйшаму съвяшчэнніку назад яго просьбу пісаную на беларускай мове.

Съвяшчэннік прасіў пазваленія на ўстройства прыхадскога сабраньня 22.V. Сабраньне не адбылося, бо не адтрымана пазваленія п. начальніка. Прычына – просьба пісана на беларускай мове. Кажуць трэба пісаць папольскую і прылажыць 20 марак. Скора, глядзі, ці ня скажуць нам і маліцца папольскую. Вот табе й на!

Крыніца: Наша думка. 1921. 3 чэрвеня. № 22. С. 4.

---

³ Цяпер аграгарадок у Вілейскім раёне Мінскай вобласці.

№ 5

**Вытрымка з карэспандэнцыі ў газеце «Беларускі звон»
аб святкаванні 4-х ўгодкаў незалежнасці БНР,
1922 г.**

<...> 25-га сакавіка Віленскае беларускае грамадзянства адсвяткавала 4-я ўгодкі абвяшчэнья незалежнасці Беларусі. А 10-й гадзіне ў касцеле сьвятога Мікалая была адпраўлена урачыстая імша, пасыля якой кс. А. Станкевіч сказаў пабеларуску моцную прамову. У царкве съв. Тройцы найсьвячэншы архіяпіскап Элеўфэры пры суслужэнні 6-х сьвяшчэннікаў адправіў малебен. Прамову пабеларуску сказаў а. Кушнёў⁴. Урачыстае набажэнства было адпраўлена і ў харальной сінагозе.

Крыніца: Беларускі звон. 1922. 1 красавіка. № 10. С. 4.

№ 6

**Зацемкі «З беларускага жыцьця» ў газеце «Новае жыцьцё»,
1923 г.**

Сэмінарист Нарко⁵ ў нядзелю 18 сакавіка гаварыў пабеларуску казаныне ў св. Траецкай цэркvi ў Вільні.

Сэмінарысты Духоўнай Семінарыі ладзяць у бліжэйшым часе беларускую вечарыну. Пастаўлена будзе «Пінская Шляхта» Марцінкевіча.

Крыніца: Новае жыцьцё. 1923. 24 сакавіка. № 4. С. 5.

⁴ У 1922 г. настаяцель царквы святога Аляксандра Неўскага ў Вільні.

⁵ Маецца на ўвазе будучы архіепіскап Філафей (Нарко) (1905–1986).

Уладзімір Нарко – студэнт праваслаўнага багаслоўскага факультэта Варшаўскага ўніверсітэта (будучы архіепіскап Філафей)
Архіў Варшаўскага ўніверсітэта. Друкуюцца ўпершыню

№ 7

**Карэспандэнцыя з газеты «Беларуская ніва»,
1925 г.**

Беларусізацыя Віленскай Правасл. Сэмінарыі

Япіскап Антоні⁶, рэктар Віл. Прав. Сэмінарыі, выехаў у Варшаву, каб дамагацца ад духоўнай і ўрадавай уладаў пераходу навучанья ў Сэмінарыі на беларускую мову.

Нарэшце зразумела хатця бліжэйшае начальства, што школа існуе для вучняў, але не наадварот... Можа, зразумеюць і вышэй.

Крыніца: Беларуская ніва. 1925. 18 лістапада. № 1. С. 4.

№ 8

**Карэспандэнцыя з газеты «Беларуская крыніца»,
1934 г.**

Беларусізацыя

Валожын. Каля нас некаторыя праваслаўныя духоўнікі ўжо зразумелі, што трэба гаварыць казаньні народу ў роднай мове.

У Забрэзьзі, Валожынскага пав., кожнага году 15 жніўня ст.ст. адбываецца вялікае царкоўнае свята. На гэнае свята-фэст зыходзіцца з ваколіц многа народу і з'яжджаецца ваколічнае духавенства. Сёлета ў гэты дзень у царкве да народу съвяшчэннікі гаварылі пропаведзі пабеларуску. Першы прамаўляў а. Маеўскі⁷ з Дубіны. Казаньне яго аб выхаваньні моладзі глыбока засела ў душы слухачоў. Другі прамаўляў так-жа пабеларуску а. Ул. Насекайла з Славенску⁸. Пропаведзі абодвух гэтых бацюшкага вельмі спадабаліся

⁶ Архіепіскап Антоні (Марцэнка) (1887–1954) – у 1924–1926 гг. рэктар Віленскай духоўнай семінарыі.

⁷ Маецца на ўвазе пратаяерай Міхail Маеўскі, настаяцель царквы ў в. Дубіна Юрэцкага (цяпер вёска ў Валожынскім раёне Мінскай вобласці).

⁸ Цяпер вёска ў Валожынскім раёне Мінскай вобласці.

народу. Доказам гэтага – што яшчэ і цяпер аб іх гавораць па нашых сёлах <...>.

Крыніца: Беларуская крыніца. 1934. 11 лістапада. № 41. С. 4.

№ 9

**Карэспандэнцыя з газеты «Беларуская крыніца»,
1936 г.**

Ласіца, Пастаўскага пав. Часта чытаючы ў «Бел. Крыніцы» апісаныні аб царкоўных спраўах, пастановіў і я напісаць крыху аб царкоўным жыцьці ў нас.

Прыход наш невялікі і чыста беларускі. Цяперашнім настаяцелем нашай царквы зьяўляецца сівяшчэннік-беларус А. Коўш. Папярэднікі яго былі ўсе папы-рускія. За час іх настаяцельства амаль увесь народ адварнуўся ад царквы у якой праводзілася маскоўшчына. Калі-ж а. А. Коўш пачаў гаварыць пропавядзі пабеларуску, дык людзі зноў навярнуліся да царквы, якая сталася цяпер блізкай да іх беларускага сэрца. Усе прыходжане з вялікай пашанай слухаюць сваё роднае слова. Народ стаўся больш рэлігійным. Спыніўся ў нашым прыходзе ўсялякі нялад і дэморалізацыя. Вось якое значэнне мае родная беларуская мова ў царкве, дзеля гэтага ўсе праваслаўныя беларусы павіны стойка дамагацца ўвядзеньня яе ў свае цэрквы.

Хмарка

Крыніца: Беларуская крыніца. 1936. 12 красавіка. № 17. С. 4.

№ 10

**Мемарыял Таварыства беларускай школы і Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры да царкоўных улад
міжваенай Польшчы,
1936 г.**

Яго Блажэнству, Блажэннейшаму Мітрапаліту Варшаўскаму
і ўсіяе Праваслаўнае Царквы ў Польшчы

Мэморыял

Аб'яднаныя для спраў школьнага асьветы Т-ва Беларускага Школы і Беларускі Інстытут Гаспадаркі і Культуры ў Вільні – гэтыя дзьве найстарэйшыя і найвялікшыя беларускія культурна-асьветныя арганізацыі на супольным паседжанні сваім 24 гэтага каstryчніка пастановілі зьвярнуць увагу Вашага Блажэнства і Епархіяльных Архіярэйў на ненармальнае палажэнне, якое стварылася адносна навучаньня ў школах Закону Божага дзяцей-беларусаў праваслаўнага веравызнаньня і царкоўна-асьветнае працы духавенства ў прыходах з беларускім насяленнем.

Пад той час, як законамі Польскае Рэспублікі гарантуюцца навучаньне рэлігіі ў матчынай мове дзяцей, духавенства епархіяў з беларускім насяленнем пачынае на лекцыях Закону Божага, замест языка беларускага і царкоўна-славянскага, усё больш і больш карыстацца языком польскім, мала зразумелым і чужым для дзяцей. Мы, беларусы, ня маєм ніводнага распараджэння Вашага Блажэнства, у якім выразна і катэгарычна было-бы запрапанована духавенству ўсіх беларускіх епархіяў перайсці з расейскага языка, якім яно карысталася дасюль, на язык беларускі, як родны і адзіны зразумелы язык дзяцей беларусаў. Толькі пры ўжыванні роднага языка дзяцей царкоўна-рэлігійнае ўзгадаваньне іх як у школе, так і па-за школаю будзе йсьці нармальным шляхам. Інакш законавучыцель ніколі нічога не навучыць сваіх вучняў, ніколі ня зможа прагаварыць да душы, да сэрца дзяцей і ня будзе мець на іх ніякага ўплыву, калі ня выкліча проста недаверра і яўнай варожасці. Якія будуць вынікі такога «ўзгадаваньня» для жыцця царкоўнага і грамадзкага – хіба ня трэба

тлумачыць. Нам ведама, што некаторыя съяшчэннікі самі ўжо перайшлі на беларускі язык пры выкладаньні Закону Божага ў школах, але трэба, каб ужыванье беларускага і царкоўна-славянскага языкоў у школе стала законам абавязковым для ўсіх а.а. законавучыцялёў і ў-ва ўсіх школах, дзе ёсьць дзецы беларусаў праваслаўнага веравызнання. З другога боку, трэба, каб пры навучаньні Закону Божага ў школах а.а. законавучыцялі давалі дзецям для карыстаньня выключна беларускія падручнікі, якіх цяпер ёсьць ужо чатыры, у апрацоўцы кандыдата багаслоўя Сяргея Паўловіча, іменна:

- 1) Першая навука Закону Божага з беларуска-славянскім букваром,
- 2) Праваслаўны Малітваслоў на беларускай і царк.-славянскай мове,
- 3) Съяшчэнная Гісторыя Старога Завету і
- 4) Съяшчэнная Гісторыя Новага Завету.

Усе гэтыя падручнікі, за выняткам 3, прагледжаны Віленскай «Камісіяй па разглядзе беларускіх падручнікаў Закону Божага» і ўсе маюць багаслаўленне Вашага Блажэнства.

Што датыча царкоўна-асьветнае працы духавенства ў беларускіх прыходах, дык яна таксама шмат траціць на сваіх уплывах на народ, дзякуючы ўжыванню не найбольш зразумелай і роднай беларускай мовы, а чужой і малазразумелай польскай, так-жэ расейскай мовы. Толькі вельмі нямногія съяшчэннікі, дзякуючы нявыразнаму становішчу Вышэйшае Царкоўнае Улады, карыстаюцца падчас пропаведзі ў царкве і пры другіх выпадках моваю беларускаю. Яны вельмі папулярны ў народзе і карыстаюцца яго даверам і пашанаю. А гэта ёсьць першая запарука таго, што настаўленыні съяшчэнніка западуць у сэрцы слухачоў і зробяць на іх належны ўплыў. Наколькі-ж патрэбны такі ўплывы Царквы, паказвае ўсё растучае ніверра, індэфэрэнтызм, распуста, зьдзічэнне і дэморалізацыя на вёсцы.

На падставе ўсяго вышэйпаданага, Т-ва Беларускае Школы і Беларускі Інстытут Гаспадаркі і Культуры ў Вільні маюць гонар ветліва прасіць Вашае Блажэнства аб выданьні наступных расправаджэнніяў падуладнаму духавенству і адміністрацыйным органам беларускіх епархіяў:

- 1) Рэзьясыніць духавенству, што пад «матчынай» мовай, аб якой шмат разоў гаварылася ў распараджэннях Царкоўнае Ўлады, датычачых выкладання Закону Божага ў пачатковых школах, трэба разумець – адносна да мясцовасця ў беларускім насяленніем – язык беларускі;
- 2) Уперад у школах з беларускімі дзяцьмі праваслаўнага вера-вызнання карыстацца на лекцыях Закону Божага і пры другіх выпадках толькі языком беларускім і падобным пры навучанні малітваў і багаслужэння языком царкоўна-славянскім;
- 3) У паразуменіі з Міністэрствам Асьветы і Веравызнаннію, увясці як найхутчэй ў якасці школьніх падручнікаў ці навуковых пасобнікаў памянёныя вышэй чатыры кніжкі па Закону Божаму;
- 4) Выдаць загад адпаведным царкоўным уладам распачаць падгатаваўчую працу дзеля выдання ў бліжэйшых гадох патрэбных дзеля далейшага навучання асноваў праваслаўнае веры і наагул дзеля пашырэння духоўнае асьветы падручнікаў, якто: катехізіс, багаслужэнне ў царкоўна-славянскай мове, гісторыя сусъветнае і беларускае праваслаўнае царквы, пераклад Евангельля на беларускую мову і др. Кніжкі для духоўнае асьветы беларусаў;
- 5) Падобна да таго як было выдана Вашым Блажэнствам распараджэнне аб ужыванні ў царкоўных пропаведзях польская мовы там, дзе гэтага зажадаюць пэўныя групы палякоў праваслаўнага веравызнання, даць безадкладна загад аб выключным ужыванні беларускае мовы ў пропаведзях усюды, дзе прыходы складаюцца пераважна, тым болей выключна з беларусаў;
- 6) Каб забяспечыць сапраўднае і шчырае выкананьне ўсяго патрэбнага для нормалізацыі беларускага царкоўнага жыцця, згодна з даўнімі і справядлівымі жаданнямі беларускага народу, –
  - а) зрабіць пэўныя пэрсанальныя змены ў царкоўна-адміністрацыйным апараце ўсіх беларускіх епархіяў, назначыўши і назначаючи на вышэйшыя і кіруючыя пасты і ў вясковыя прыходы толькі беларусаў, разумееща з адпаведнымі кваліфікацыямі, спыняючы ў гэтым адношанні дасюleshnью практику, якая выклікала і выклікае незадаваленне ў масах беларускага народу і грамадзянства;
  - б) забяспечыць адпаведнымі распараджэннямі шырокі ўдзел прадстаўнікоў беларускага праваслаўнага народу на штогадовых епархіяльных зьездах духавенства і міран і

в) загадаць Кансісторыям і духавенству, побач дзяржаўнае мовы, карыстацца і беларускаю моваю ў нутранай карэспандэнцыі, дзела-водзтве і др. падобных выпадках;

7) Дзеля пашырэння духоўнае асьветы ў масах беларускага на-роду, дзеля аб'яднання на царкоўным пагосьце беларускага пра-васлаўнага духавенства і дзеля абароны нашай веры праваслаўнай ад усіх яе вонкавых і нутраных ворагаў – асыгнаваць, штогод, з Сынадальных сум пэўныя крэдыты на выдаваньне ў Вільні сталага беларускага царкоўна-грамадзкага часапісу – месячніка, з асобнымі дадаткамі – лістоўкамі для народу.

Крыніца: Беларуская крыніца. 1936. 8 лістапада. № 45. С. 1–2.

THE BELARUSISATION OF ORTHODOX CHURCH IN THE INTERWAR PERIOD: DOCUMENTS AND MATERIALS

Part 2

The article analyzes materials about the history of Belarusian Orthodox Church during the interwar period. According to the document, we can trace the peculiarities of everyday practices in use of the Belarusian language in the church life in Western Belarus, to identify the main theoretical views that existed among the Belarusian intellectuals and the clergy on the use of the Belarusian language in the church. Published materials will be useful for historians, students and all those who interested in history of the Orthodox Church in Belarus.

Keywords: Belarusisation, Belarusian national movement, Orthodox Church, Vilnius, Western Belarus.